

5 Fevral Kəşmirə Həmrəylik Günüdür

Onların hüquqları təmin olunmalıdır

Kəşmir dünyanın cənnətməkan guşələrindən biridir desək, yanlışdır. Himalay dağlarının ətəyində yerləşən bu əyalət 222.236 km² əraziyə malikdir və Hindistan, Pakistan, Çin və Əfqanıstanla əhatə olunub. Onun ərazisinin bir hissəsi olan Kəşmir vadisi faunasının zənginliyi ilə seçilir.

"Yer üzündə cənnət" adlanan onun sakit, mənzərəli və füsunkar gözəlliyi əsr-lərboyu həm fəthələri, zəngin adamları, şahzadələri, həm də yoxsulları eyni cür ovsunlayıb. Bu gün Bollivud özünün ən gözəl filmlərini ilhaq edilmiş Kəşmir ərazisində çəksə də Hindistanın beynəlxalq hüquq normalarına zidd siyasəti nəticəsində orada yaşayan xalqın tarixi iztirab və kədərlə doludur. Onun həyatı yoxsulluq və zülm dastanı olaraq qalır. Bu problemi Pakistanın "qanı axan yarası" da adlandırmaq olar.

Bu region Hindistan və Pakistanın milli ideologiyalarının sınaqdan keçirildiyi bir döyüş meydanıdır. Kəşmir həm də strateji mövqeyinə görə hər iki ölkə üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Pakistan üçün Kəşmir məsələsi ərazi məsələsi deyil, 13 milyondan çox kəşmirli-ni əhatə edən humanitar məsələdir. BMT-nin gündəmində ən qədim məsələ olan Kəşmir problemi başa çatmamış yarımqıç olaraq qalmaqdadır.

1947-ci ildə müstəqillik əldə edərkən bu əyalətlərin hökmdarlarına o zaman öz xalqının istəklərini və həmçinin əyalətlərin coğrafi mövqeyini nəzərə alaraq Hindistan və ya Pakistana qoşulmağı tövsiyə edildi. Kəşmir müsəlmanlarının Pakistana qoşulmasının iki əsas səbəbi vardı. Əvvəla, müsəlmanların sayca üstünlüyü (ştatın əhalisinin 80 faizi) və ikincisi, əyalətin coğrafi baxımdan Pakistana yaxınlığı. Bununla belə, Hindistan liderlərinin əyalətin qeyri-müsəlman hökmdarını Hindistana qoşulmağa məcbur etdikləri iddia edilir.

Kəşmir vaxtilə Hindistan yarımadasında şahzadələrin idarə etdiyi 584 əyalətdən biri idi. Onun 4 milyonluq əhalisinin 3 milyonunu müsəlmanlardan ibarət idi. Kəşmir əhalisinin əksəriyyəti 1947-ci ildə Hindistan iki yerə bölünən zaman Pakistana birləşməyin tərəfdarı olsa da, Cammu və Kəşmir knyazlığının hakimi, etiqadca induş olan maharaca Hari Sinqh müstəqilliyin elan olunduğu vaxt bu knyazlığın iki dominiondan hansının tərkibinə daxil olacağını hələ qəti şəkildə müəyyən edə bilməmişdi. Əhali arasında rəy sorğusu isə məsələni Pakistanın xeyrinə həll edə bilərdi. Ona görə də maharaca ümumi rəy sorğusu keçirməkdən imtina etdi və Cammu və Kəşmirin Hindistana birləşməsi haqqında qərar verdi. Çox güman ki, bu məsələdə Hindistanın ilk baş naziri Cəvahirəl Nehrunun ailəsinin Kəşmir brahmanları kastasına mənsub olması amili də mühüm rol oynayırdı.

Beləliklə, Kəşmir 26 oktyabr 1947-ci il tarixli Qoşulma sazişi ilə Hindistana birləşdirildi. Belə bir şəraitdə Pakistan Kəşmirin yalnız şimal ərazilərini ələ keçirə bildi. Kəşmirin bir sıra rayonlarında maharaca hakimiyyəti əleyhinə üsyanlar alovlandı. Sentyabrın 3-də ilk sərhəd münaqişəsi baş verdi. Oktyabrın 24-də knyazlığın qərbindəki Punc ərazisi Dehli tərəfindən ilhaq edilmiş Kəşmirdən ayrılmaq şüarı ilə çıxış etdi və bu ərazi Pakistan tərəfindən tutuldu. Üsyan qaldırmış Kəşmir müsəlmanları əyalətin çox hissəsini azad etdilər və orada Azad (Azad) Cammu və Kəşmir hökumətini qurdular. Kəşmir Müsəlman Konfransı təşkilatı knyazlığın azad edilmiş ərazisində "Azad Kəşmir" dövlətinin yarandığını elan etdi.

Hindistan əsgərləri və silahlı ekstremist induş qruplaşmaları iki ay ərzində Cammu bölgəsində 300 mindən çox dinc müsəlman əhalisini Pakistana qoşulmaq istəklərinə görə qətlə yetirdilər. Belə bir şəraitdə Hindistan BMT-dən ərazinin geri alınmasına kömək etməsini istədi. Lakin BMT Kəşmirin qaytarılması barədə Hindistanın iddiasını rədd etdi və kəşmirilərin öz müqəddəratını təyin etmə hüququnu dəstəkləyən qətnamələr qəbul etdi.

Hindistan və Pakistan hökumətləri BMT-nin Hindistan və Pakistan üzrə Komissiyasının 13 avqust 1948-ci il və 5 yanvar 1949-cu il tarixli qətnamələrinin şərtlərini artıq qəbul etdiklərini və yenidən özlərinin təbii istəklərini təsdiq etmiş-

lər ki, Cammu və Kəşmir əyalətinin gələcəyinə BMT-nin himayəsi altında keçirilən azad və ədalətli plebisit əsasında demokratik şəkildə qərar verilməlidir.

BMT-nin 122 sayılı 24 yanvar 1957-ci il tarixli qərarında deyilirdi ki, "Cammu və Kəşmir əyalətinin yekun ərazi quruluşu BMT-nin himayəsi altında keçirilən azad və qərəzsiz plebisit vasitəsilə demokratik şəkildə ifadə edilən xalqın istəklərinə uyğun olaraq müəyyən ediləcək".

Bu məqsədlə Hindistan Kəşmirdə plebisit keçirməyə razılaşdı və onun rəhbərləri ən azı 40 dəfə bu məsələ ilə bağlı öhdəlik götürdülər. Lakin hadisələrin gedişatı göstərdi ki, onlar, sadəcə olaraq, vaxt udmaq istəyirdilər və referendum keçirmək istəyində səmimi deyildilər.

Lakin Hindistana təzyiq olandan sonra onun rəhbərləri Kəşmir məsələsi ilə bağlı danışıqlara başladılar və tezliklə məlum oldu ki, onlar vaxtı uzatmaq taktikası yeridirlər. Nəticədə Pakistan və Hindistan bu problem üstündə üç müharibə aparmalı oldular və hər müharibənin nəticəsində Hindistan tərəfi problemi həll edəcəyinə söz verdi, lakin sözünə əməl etmədi.

BMT-nin Kəşmirə bağlı qətnamələrinin yerinə yetirilməsinin xeyli ləngiməsi, ştatda keçirilən çoxsaylı saxta, gülcünc seçkilər və 1980-ci illərdə dünyanı bürümüş demokratiya dalğası Hindistanın işğalı altında olan Kəşmir xalqını küçələrə çıxarmağa, öz müqəddəratını təyin etmək hüququ uğrunda mübarizəyə təşviq etməyə məcbur etdi. Hindistan yerli müsəlman əhalisinin azadlıq hərəkatını güc yolu ilə yatırmağa çalışdı və kəşmirilərə silaha sarılmağa məcbur oldular. Kəşmirilərin azadlıqsevər ruhunu öldürmək üçün Hindistan, xüsusi olaraq Kəşmir üçün hazırlanmış və qəbul edilmiş amansız qanunlar altında tam silahlanmış və qeyri-məhdud səlahiyyətlərə malik 7 yüz mindən çox əsgərini əyalətdə yerləşdirdi, bu da onlarla birlikdə bu əyalətə fəlakət, dağıntılar, göz yaşları gətirdi. Bədbəxt kəşmirilərə edilən vəhşiliklər "Amnesty International", "Human Rights Watch" və başqaları kimi beynəlxalq insan haqları təşkilatları tərəfindən yazılı şəkildə sənədləşdirilib.

Kəşmir məsələsi Hindistan və Pakistan arasında bir neçə dəfə müzakirə olunub. 1972-ci il iyulun 2-də İndra Qandi və Zülfiqar Əli Bhutto tərəfindən Simla müqaviləsi imzalandı. Lakin Hindistan ötən dövr ərzində bu məsələnin həlli üçün heç bir iş görməyib və Pakistanın bu məsələ ilə bağlı verdiyi bütün təkliflərdən imtina edib. Bundan əlavə, bu saziş nə Kəşmirin mübahisəli statusunu dəyişdirir, nə də BMT-nin rolunu aradan qaldırır. Belə ki, sazişin birinci bəndi - tərəflər arasında münasibətləri BMT Nizamnaməsi ilə tənzimlədiyini bildirir, BMT-ni sülh prosesindən kənarlaşdırmır, Kəşmir məsələsini iki xalq arasında mübahisə və münaqişənin əsas səbəbi hesab edir. Yeddinci bənd Kəşmir mübahisəsini həll olunmamış problemlərdən biri hesab edir.

Xüsusilə vurğulamaq lazımdır ki, BMT Nizamnaməsinin 34 və 35-ci maddələri - hər hansı ikitərəfli razılaşmalardan asılı olmayaraq, Təhlükəsizlik Şurasına istənilən mübahisəyə baxmaq səlahiyyəti verir. Həmçinin 103-cü maddəyə görə, Nizamnamə qarşısında öhdəliklər ikitərəfli müqavilələr üzrə öhdəliklərdən üstündür. Hal-hazırda bu problem BMT-nin gündəmindədir. BMT Qüvvələri Müşahidəçi Qrupunun Hindistan və Pakistanda olması da BMT-nin bu mübahisənin həllində iştirakını təsdiqləyir.

Bu gün tərəqqipərvər bəşəriyyətin tələbi budur ki, hətta BMT Təhlükəsizlik Şurasında daimi üzvlük yeri axtarmaqdan çəkinməyən Hindistan BMT TŞ-nin Kəşmirə bağlı qəbul etdiyi bütün qətnamələri nəzərə almalı və qeyd-şərtsiz onlara əməl etməlidir. Eyni şəkildə beynəlxalq ictimaiyyəti belə bir ciddi sual düşündürür: Əgər BMT-nin İraq, Kosovo və Şərqi Timorla bağlı qətnamələri icra oluna bilsə, Kəşmirə bağlı qətnamə niyə icra oluna bilmir?

Hərbi münaqişələrdən sonra müvəqqəti atəşkəs nəticəsində Cammu və Kəşmirin 45 faizi Hindistanın, 35 faizi isə Pakistanın nəzarətində qalıb. Bölgənin şərqindəki 20 faiz qonşu Çinə verildi. Hindistan hökuməti referendumu qarşı mövqə nümayiş etdirsə də, Pakistan BMT Təhlükəsizlik Şurasının qərarlarının həyata keçirilməsini istəyir. Göründüyü kimi, rəsmi İslamabadın mövqeyi beynəlxalq qanunlara, haqqa, ədalətə söykənir.

Hindistanla sərhəd mübahisəsi olan Çin 1956-1962-ci illər arasında Kəşmirin şərqindəki Aksay-Çin yaylasını ələ keçirərək Kəşmir məsələsinə qarışdı. Pekin rəhbərliyinin Kəşmir məsələsində Pakistanın tərəfini tutması və Pakistanın Kəşmirdə dar bir bölgəni Çinə verməsi iki ölkə arasında yaxınlaşmanı gücləndirdi. Çinin Himalay bölgəsindəki sərhəd mübahisəsini müharibə ilə həll etmək cəhdini nəzərə alan Hindistan Kəşmir siyasətini sərbəstləşdirib və bölgədə hərbi gücünü artırıb.

1972-ci ildə imzalanan Simla sazişi ilə müəyyən edilən Nəzarət xətti ilə Kəşmirdə Hindistan və Pakistanın nəzarətində olan bölgələr ayrıldı. Bu, BMT müşahidəçiləri tərəfindən 1971-ci ilin dekabrında qoyulmuş "Nəzarət xəttinə" hörmət edilməsini, problemləri isə yalnız ikitərəfli əsasda danışıqlar yolu ilə həll etməyi nəzərdə tuturdu. Bu xətti həm də Asiyanın "Berlin divanı" adlandırırlar. "Nəzarət xətti" hüquqi cəhətdən tanınan beynəlxalq sərhəd deyil, yalnız de-fakto sərhəddir. Əvvəldən "atəşkəs xətti" kimi tanınan bu xətt 1972-ci ildə Simla sazişindən sonra "Nəzarət xətti" adlanır. Hindistan tərəfi bu xətt boyunca minlərlə günahsız insanın ölümünə və şikəst olmasına gətirib çıxaran saysız-hesabsız mina basdırmışdır.

Pakistan 1989-cu ildə dünya ictimaiyyətinin diqqətini Kəşmir məsələsinə cəlb etmək üçün fevralın 5-ni Kəşmirə Həmrəylik Günü elan etdi. Bu tədbirin məqsədi Hindistanın Cammu və Kəşmir administrasiyası altında olan Kəşmir xalqı ilə həmrəylik nümayiş etdirmək, onların öz müqəddəratını təyin etmə hüququ uğrunda mübarizəsini dəstəkləmək və regionda münaqişələrdə həyatını itirən mübarizləri və mülki insanları yad etməkdir.

1999-cu il fevralın 21-də Pakistanın baş naziri Nəvaz Şərif və Hindistanın baş naziri Atal Bihari Vacpayi arasında Lahor Bəyannaməsi imzalandı. Lakin az keçmədi ki, 1999-cu ilin may-iyun aylarında Hindistan və Pakistan vadidə yerləşən Kargil yüksəkliklərində məhdud müharibə aparan zaman Kəşmir yenidən beynəlxalq diqqət mərkəzinə düşdü. 2001-2002-ci illərdə böhranlı vəziyyət yaşandı.

Kəşmir problemi təkcə iki dövlətin təhlükəsizliyinə deyil, bütövlükdə Cənubi Asiya regionunda sabitliyə birbaşa təsir göstərir. Gərginliyin qalması və qarşılıqlı etimadsızlıq Cənubi Asiyanın iki başlıca dövləti arasında yeni silahlı münaqişənin yaranması üçün zəmin yaradır.

Bu gün Kəşmir probleminin ədalətli həlli məsələsində azadlıqsevər Azərbaycan xalqı da dost, qardaş Pakistan xalqının yanındadır. Azərbaycan ictimaiyyəti Kəşmir əhalisinin öz kimliyi, öz müqəddəratını təyin etmək uğrunda apardığı ardıcıl və inamlı, barışmaz mübarizəsini dəstəkləyir. Həmrəylik günü ilə əlaqədar Azərbaycan, Türkiyə və Pakistanın diaspor təşkilatları birgə tədbirlər keçirirlər. Ümumiyyətlə, irqindən və dinindən asılı olmayaraq, bütün insanlar beynəlxalq təşkilatlara müraciət edərək Kəşmir xalqının BMT qətnamələrinə uyğun hüquqlarının təmin olunmasını tələb etməlidirlər. Yalnız Kəşmir probleminin ədalətli həlli Cənubi Asiyada möhkəm sülhün bərqərar olmasına, Hindistan ilə Pakistan arasında mehriban qonşuluq və dostluq münasibətlərinin yaranmasına gətirib çıxara bilər.

*Atamoğlan MƏMMƏDLİ,
BDU-nun dosenti*